

Wonderful, marvelous, paradise:

la trajectòria de Pilarín Bayés

Àngels Ferrer i Ballester
Historiadora de l'art

Wonderful, marvelous, paradise...

Per entendre el rerefons de l'obra de Pilarín Bayés cal conèixer l'ambient de la llar familiar on va créixer. La il·lustradora prové d'una extensa i variada família, arrelada a la ruralia tradicional de Catalunya per la banda paterna i empeltada d'un cosmopolitisme aventurer de barreja andalusa i argentina per la banda materna. El seu naixement, l'any 1941 a Vic, en un casal de pedres romàniques i gòtiques situat davant de la catedral, va ser una de les poques alegries de la postguerra. El seu besavi patern era el pintor Joaquim Vayreda, i va ser la seva àvia Tura –filla del pintor– la que més encoratjà la petita Pilarín a dibuixar; la menuda, sempre llapis en mà, no parava per fer ninots, especialment dels rostres de les persones que visitaven casa seva. Va fer-se gran rodejada de gent: avis, pares, pacients (el pare era metge), germans i un reguitzell de familiars i amics de tot arreu en una casa on els petits no es deixaven de banda. Era un ambient típicament burgès benestant, cultivat, on l'opció de ser «artista» no es desestimava d'entrada. La seva infantesa, doncs, és encara avui una font inesgotable per a la seva obra; com diu ella mateixa, la infància és la nostra pàtria i la resta de la vida vivim exiliats. Pilarín Bayés es nodreix de la prosopopeia de les festes assenyalades, amb les taules ben parades amb tot el desplegament de vaixelles i cristalleries, mobles antics, llar de foc i unes golfes tronades on hi havia de tot, les d'aquelles cases on no es llança res des de fa anys i panys i on es pot remenar a cor què vols. A més a més, bona part del que passava a Vic en aquells anys s'esdevenia a tocar la catedral: processons (que l'apassionen), festes populars, la pompa de les misses i la gent que passava per allà en el dia a dia d'una ciutat petita, amb un marc arquitectònic potent.

Els inicis

L'any 1959 Pilarín Bayés va començar la carrera de Belles Arts a la Universitat de Barcelona, on va cursar les matèries corres-

ponents (es va fer un tip de dibuixar Victòries de Samotràcia) i on ja se li va retreure que pintés amb els colors del romànic, que ella coneixia bé del Museu Episcopal de Vic. El que més li interessava, però, era la història de l'art, de la qual n'hi haurà referències constants en els seus dibuixos. Només cal veure, per posar un parell d'exemples, com la sèrie de les *Quatre estacions* (uns murals pedagògics editats per Vicens Vives) ens remet al quadre *La masia*, de Joan Miró, o el fet que quan dibuixa dimonis hi entrelluquem els dels pintors gòtics Lluís Borrassà o Ramon de Mur.

Les seves primeres obres com a artista adulta no són il·lustracions ni ninots, sinó olis, tints i aquarel·les, amb figures de trets picassians i expressionistes. La seva tasca com a il·lustradora no s'inicia fins que la pedagoga Marta Mata, que buscava dibuixants a Belles Arts per tirar endavant la col·lecció infantil de l'editorial La Galera, l'escull juntament amb Fina Rifà i Maria Rius. Ella va acceptar la feina amb il·lusió, perquè ja se sentia atreta pel món infantil, i la seva activitat en aquest àmbit va trobar continuïtat l'any 1964, quan va entrar com a col·laboradora habitual a *Cavall Fort*, revista fonamental en la represa de la il·lustració infantil catalana. Així doncs, amb la carrera ja encarrilada, inicià una trajectòria fulgurant, amb dedicació exclusiva, que l'ha portat a ser una de les dibuixants més populars i conegudes de Catalunya, no només per l'elevadíssim nombre de publicacions i la qualitat del seu treball, sinó per la seva presència a les escoles, i avui dia als mitjans de comunicació. Tot plegat s'ha vist afavorit pel fet que és una dona que gaudeix de l'entregant, molt generosa i que mai no té un no per a ningú. La mirada múrria, el somriure entremaliat, la veu aflautada i inconfusible, el cos pletòric, la innata simpatia i tots els barrets que llueix fan de la Pilarín Bayés un ésser entranyable on persona, personalitat i personatge conflueixen. Com ja hem dit, la seva singladura artística va arrencar als anys seixanta del segle xx, i és a partir dels vuitanta quan ja podem parlar d'un estil definit, personal i intransferible, reconeixible a l'instant, fora de modes i de tendències predeterminades i amb un nom assegurat en la il·lustració catalana. Pilarín Bayés és una il·lustradora de trajectòria coherent, sense canvis remarcables, que evoluciona amb els anys cap a escenes de detall més precís, més profuses, que cada vegada posen més de manifest l'*horror vacui*, que crea nous ritmes seqüencials i deixa volar fins al punt més alt la seva extraordinària imaginació.

L'estil

Gairebé sempre, l'obra de Pilarín Bayés es recolza en un text o en una veu, i fins i tot quan elabora temes en format de quadre necessita algun element que li faci de *leitmotiv*. Quan llegeix un text o li expliquen una anècdota o qualsevol història, immediatament se li desperta la necessitat imperiosa de dibuixar-ho amb tots els ets i uts, i ho aconsegueix gràcies a la seva prodigiosa memòria i a la seva aguda capacitat d'observació de l'entorn, tot fomentat per una curiositat i tafaneria desmesurades. La figura humana, de totes les edats, és la protagonista principal de la seva obra, reforçada per una caracterització explícita, amb un seguit d'atributs i un vestuari que la identifica i la fa reconeixible i, sobretot, l'emmarca en el seu context. Cada escena és una veritable crònica gràfica d'un moment determinat, en què assumeix el paper de la directora d'un circ que, des de darrere l'escenari, va distribuïnt tot l'elenc. Tot això es veu molt clar en el que es pot considerar la seva obra mestra: la col·lecció *Petites Històries*, dedicades a un personatge o institució, entre d'altres. No hi ha figurants en cap escena, tothom té la seva dosi de protagonisme; evidentment, el protagonista hi destaca, però la resta de personal li va al darrere. En aquest sentit, no cau en el culte exagerat a un personatge concret o a la rellevància del tema que representa, perquè mai no el deslliga de l'espai vital que l'envolta, amb especial èmfasi en l'arquitectura, l'espai públic i els interiors, talment com un repertori coral en la línia dels grans retaules gòtics, en què intervenen tots els personatges. En qualsevol de les seves escenes, tothom està en acció i cadascú té un paper o un rol assignat: xerra, compra, «fa de», treballa, ajuda, juga, es dirigeix a un lloc o, fins i tot, bada—n'hi ha molts, de badocs, en els seus dibuixos, així com hi ha gent que cau, riu, plora o s'enfada, i també hi ha sempre gats i gossos. Tot té un sentit i la justa ubicació. A través dels dibuixos de la Pilarín, la canalla poden aprendre com està organitzada una societat humana: començant pels rols masculí i femení, la divisió del treball, l'oci, les tradicions, el quefer quotidià, la representació dels alts càrrecs; de vegades hi apareixen la mofa i la ridiculització, l'enaltiment i la desmitificació alhora. Ens trobem, doncs, davant d'una obra fonamentada en el tòpic com a mitjà per ajudar els petits a entendre el món. Tot hi és creïble, perquè la il·lustradora no s'inventa res; en tot cas, sí que hi sol afegir més del que un text li reporta, per coneixement del que tracta i per la quantitat de documentació que utilitza a l'hora de treballar.

Els referents i les influències

En situar la Pilarín en el context de la il·lustració en general, la seva principal influència no prové pas del camp pròpiament de la il·lustració, sinó del cinema musical americà i la pintura, adaptats, és clar, a la pràctica de ninotaire. Per descomptat, coneixia tota la plana major dels millors il·lustradors del país i de fora, i de jove la van impactar especialment les obres de Xavier Nogués, Junceda, Jean-Jacques Sempé, Arthur Rackham, Norman Rockwell i Disney, i admirava les rondalles de Joan Vila, de 1908, que mirava i remirava; a més, deu molt al costumisme i les escenes de multituds d'Opisso. Cal remarcar també la influència de Tintín; de fet, coincideix amb Hergé en el fet de proporcionar entreteniment a la quitxalla tot educant-la a través d'imatges; s'ha de fer notar, a més, que el rostre trempat de Tintín ens recorda els de la seva creació. Pilarín Bayés adora Tintín, i n'admira l'exactitud; reconeix que llegir-lo va ser molt important per ella, perquè la va refermar en el seu propi estil.

Però el que realment l'ha marcat, explica ella mateixa, és la pintura d'història i les escenes de la pintura costumista del segle XIX, que quan ella va començar no estaven de moda ni ho estan ara: les pintures d'Eduardo Rosales, Antonio Gisbert, Muñoz Degraín i, sobretot, Fortuny, i encara avui no oblida la fascinació que sentia pel quadre *Juana la Loca*, de Francisco Pradilla, que veia en una reproducció a casa d'un seu oncle. Totes aquestes pintures les veia reproduïdes en revistes dels segles XIX i XX que guardaven a casa seva, que generalment il·lustraven articles sobre història o política i que la hipnotitzaven pel seu sentit narratiu i tràgic, pel domini dels recursos escenogràfics i per la descripció de tot un ambient sense obviar els atuellos o la riquesa del vestuari.

Pilarín Bayés té una impressionant capacitat per omplir un espai, com una gran escenografia a escala reduïda on passen moltes coses. La profusió, doncs, esdevé el seu signe d'identitat, junt amb una silueta categòrica que dóna el pes i el volum del dibuix, traçat amb línies corbes i dolces en unes obres on impera el bon humor i que no tenen res a veure amb la il·lustració infantil d'arrel dickensiana, per la raó que a ella li surt, inevitablement, una visió amable i divertida de la fauna humana, talment com és ella, i no podria dibuixar d'una altra manera. Ho fa palès en aquells rostres trempats i eixerits i amb uns colors clars, vius i suaus alhora, que vistos en conjunt traspuen exquisidesa. Pilarín Bayés utilitza una perspectiva volàtil, cosa que l'allunya del naïf, i amb els anys l'ha anat perfeccionant, aconseguint una major resolució que li permet distribuir tots els elements a l'espai de manera cohesionada i en les degudes proporcions.

Pel que fa al cinema, l'han influït una colla de musicals americans, però per entendre el total de la seva obra és clau la pel·lícula *An American in Paris* (1951), de Vincente Minnelli, amb Gene Kelly i Leslie Caron. Ella forma part d'una generació d'artistes que tenia mitificada la ciutat de París com a centre artístic, encara que aquest ja s'hagués desplaçat a Nova York. Aquesta pel·lícula, doncs, encaixa amb el que ella és, volia ser i volia crear: un pintor que viu la vida bohèmia de Montmartre. Totes les escenografies de la pel·lícula recorden una «escena Pilarín» sobre qualsevol tema: tòpic rere tòpic sobre la bohèmia artística parisenca, caracteritzacions de l'estil de la que es munta sobre Toulouse-Lautrec i el Moulin Rouge o el ball de disfresses, l'estudi-mansarda atapeït del pintor (com el seu), escenes de carrer, postals de París, nens que tot s'ho miren (els «badocs Pilarín»), la pastissera, la florista, les monges, les dones presumides, el gendarme, la perfumeria amb les rengleres de flascons, els soldats d'uniforme de colors amb tirants creuats que hem vist en infinitat de dibuixos seus, la taverna bigarrada, i, per damunt de tot, aquest èmfasi en el sentit positiu de la vida, en un marc festiu-cultural. Pilarín Bayés fa seva en els dibuixos —sempre i per sempre— la tornada de la cançó principal del film: *aunderful marvelous nardise auella alearia de viure que s'enromana*.

Un dels objectius més reeixits de la seva obra és el caràcter didàctic, i d'aquí que la majoria de les seves publicacions siguin de tipus cultural i educatiu. Pilarín Bayés sempre introdueix elements que instrueixen la canalla, i això demana claredat de dibuix. Aporta tantes referències i citacions culturals i socials, plasmades amb tanta cura i detall, que mirar les seves il·lustracions requereix l'esforç dels petits, que han de parar molta atenció si volen interpretar-ho tot, al mateix temps que se'ls transmeten una sèrie de valors com la integració multicultural (fruit dels viatges de la il·lustradora), la solidaritat o la comprensió; fins i tot una malifeta és presentada amb indulgència buscant en tot moment la complicitat del lector.

